

مقاله پژوهشی: ارائه طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط

بین الملل

محمد رضا حسینی^۱، مهتاب رامک^۲، محمد حسن انتظاری^۳، محمد حسن فرخی^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۹

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۲

چکیده

حکمرانی فضای سایبر در محیط بین الملل، ناظر به فرایندهای اتخاذ تصمیمات اصولی و مهم کشور در ارتباط با نهادها و سازمان های بین المللی و همچنین اسناد و معاهدات مختلف ذی ربط در زمینه فضای سایبر است. ج.ا.ا. شاهد رشد روزافزون چالش های پدید آمده در زمینه حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین الملل است و علی رغم وجود برخی اسناد بالادستی حاکمیتی و نیز تشکیل ش.ع.ف. مجازی، کشور تاکنون فاقد یک طرح جامع و راهبردی جهت حکمرانی فضای سایبر خود در محیط بین الملل و لازم است جهت ارتقای نقش، وزن و تأثیرگذاری خود در معاهده ها، اسناد و نهادهای منطقه ای و بین المللی فضای سایبری، طرحی جامع در اختیار داشته باشد. با بررسی پیشینه ها و مبانی نظری ابعاد، مؤلفه ها و شاخص ها احصاء، سپس پرسش نامه در اختیار خبرگان به صورت هدف مند قرار گرفت که نهایتاً ۳۴ پرسش نامه تکمیل و با آلفای کرونباخ ۰/۸۱۲ که از پایایی مطلوبی برخوردار است. بعد از آن با نرم افزار اسمارت پی ال اس، داده ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و برآزش مدل انجام شد. براساس تحلیل نظر خبرگان پژوهش ذیل بُعد «اجرایی و قضائی» و مؤلفه «سازمان ها و نهادها» و شاخص «ساختار سازمانی» و تجزیه و تحلیل صورت گرفته که منجر به تأیید فرضیه مذکور (تأثیر معنی دار «سازمان ها و نهادها» بر طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین الملل) شد، ج.ا.ایران نیازمند ایجاد ساختاری مناسب (ذیل ش.ع.ف. مجازی) جهت پیگیری موضوعات مرتبط با حکمرانی فضای سایبر در محیط بین الملل است؛ همچنین پس از تجزیه و تحلیل، همگی فرضیه های تحقیق (شامل ۵ فرضیه اصلی و ۲۳ فرضیه فرعی) به غیر از تنها یک فرضیه (بعد «قوانین و مقررات» مؤلفه «منابع») مورد تأیید قرار گرفته اند.

^۱ دانشیار دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ دانش آموخته مقطع دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی

^۳ عضو حقیقی شورای عالی فضای مجازی کشور

^۴ دانش آموخته مقطع دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول)، رایانامه:

کلیدواژه‌ها: طرح راهبردی، حکمرانی، فضای سایبر، حکمرانی فضای سایبر، محیط بین‌الملل

مقدمه و بیان مسئله

سطوح متأثر از فضای سایبر شامل سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی است که از سویی دیگر فضای سایبری واقعی غیرقابل‌انکار از کنش و واکنش‌های فردی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی شده است (سجادپور، ۱۳۸۹). امروزه فضای سایبر در محیط بین‌الملل، به صحنه رقابت گروه‌ها و دولت‌ها تبدیل گردیده است؛ از سویی گسترش روزافزون این فضا و بازتعریف مقوله‌هایی همچون جنگ، دفاع، حقوق بین‌الملل و جرایم در این فضا که اینک ماهیتی متحول یافته‌اند و از طرفی ویژگی‌های منحصربه‌فرد آن نظیر بی‌مکانی این فضا که منجر به کاهش چشمگیر توان دولت‌ها در اعمال قدرت و قوانین در آن شده است، نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای را بر آن داشته تا برای انتظام این فضا اقدام به تدوین موافقت‌نامه‌ها، معاهده‌ها و پیمان‌های دوجانبه، چندجانبه و بین‌المللی و همچنین تشکیل نهادهای قانونی و اجرائی منطقه‌ای و بین‌المللی در راستای کنترل و قاعده‌مند نمودن فضای سایبر نموده است؛ تا ضامن امنیت بین‌المللی و از رهگذر آن امنیت ملی کشورهای عضو باشد؛ با رشد فضای سایبر، اقتدار و حاکمیت دولت‌ها دچار چالش شده است و شاهد یک جهان چند مرکزی هستیم که در قالب گروه‌های غیردولتی و خارج از کنترل آن‌ها عمل می‌نمایند (سلطانی نژاد، موسوی شفاپی، و اسدی نژاد، ۱۳۹۲). تأثیرات مفروض بر امنیت ملی کشورها در ابعاد سیاسی، امنیتی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی است و آنان را دچار چالش‌هایی متأثر از فضای سایبری نموده است که لزوم برنامه‌ریزی و آمادگی برای مواجهه با شرایط جدید را بیش‌ازپیش روشن نموده است. نکته حائز اهمیت آن‌که نظام سلطه علی‌الخصوص ایالات متحده آمریکا با تسلط و نفوذ خود بر فضای سایبر بین‌الملل، علی‌رغم ادعای اجرای الگوی چند ذی‌نفعی در عرصه حکمرانی فنی - زیرساختی و مدیریتی فضای سایبر بین‌الملل، با در اختیار داشتن بیشترین شرکت‌های تخصصی در زمینه زیرساخت فضای سایبر نظیر آی‌کان و اعمال نفوذ در سایر نهادهای این حوزه و تلاش برای تحت نظارت خود یا حتی نظارت‌های بین‌المللی درآوردند که خودشان، واضع و مجری

مقررات ذی ربط آن محسوب می‌شوند و در عمل به دنبال گسترش هرچه بیشتر هژمونی خود بر این فضا همانند سایر عرصه‌ها هستند؛ که ج.ا.ایران براساس رسالت خویش و با پیگیری منافع ملی خود لازم است هر چه بیشتر این هژمونی را در هم شکند.

در کشور ایران از سالیان گذشته در احکام صادره، سیاست‌های ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و اسناد بالادستی، همواره تأکید بر «ارتقای قدرت سایبری در تراز جهانی و قدرت تعامل با سایر کشورها»^۱ علی‌الخصوص «کشورهای اسلامی»^۲ و دوست در این فضا شده است که لازمه آن کنشگری فعال در عرصه بین‌المللی فضای سایبر می‌باشد. بر همین اساس جهت‌گیری، رفتار و تعامل مؤثر در عرصه روابط بین‌الملل، علی‌الخصوص در عرصه‌های نوظهوری همچون فضای سایبر که دارای پیچیدگی‌ها و مشخصات متمایزی نسبت به سایر حوزه‌ها می‌باشد، نیازمند طرحی جامع و راهبردی بر مبنای اصول و اهداف سیاست خارجی ج.ا.ایران می‌باشد؛ تا نهادهای سیاست‌گذار، تقنینی، اجرایی و قضائی مجال بهره‌گیری از فرصت‌های این حوزه را یافته و تهدیدهای متوجه منافع ملی و امنیت ملی را به شایسته‌ترین شیوه دفع نمایند. از طرفی ماهیت فضای سایبری با معماری و ساختار غیرمتمرکز آن نحوه اعمال حکمرانی این فضا را به موضوعی پیچیده و نیازمند داشتن طرحی راهبردی برای بازیگری فعال بدل کرده است. این پیچیدگی را می‌توان از این جهت بررسی کرد که اولاً ماهیت فضای سایبری ماهیتی جهانی است و کلیت آن نمی‌تواند توسط دولت‌های ملی حکمرانی شود؛ زیرا دولت‌های ملی در گستره سرزمینی و محدوده مرزهای ملی خود دارای صلاحیت اعمال حکمرانی هستند. ثانیاً تحقق موفقیت در فضای سایبری نیازمند همکاری و مشارکت فعالانه و حداکثری ذی‌نفعان بخش دولتی، خصوصی و مدنی در سراسر دنیاست. براین اساس پژوهش حاضر در پی پاسخ‌گویی به این

^۱ بند ۳ حکم مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) برای دور دوم اعضای حقیقی و حقوقی شورای عالی فضای مجازی - ۱۳۹۴

^۲ بند ۷ سیاست‌های کلی نظام «شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای» ابلاغی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) -

سؤال است که «طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل چگونه است؟» که در همین راستا ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مربوطه استخراج و الگوی مفهومی پژوهش ارائه می‌گردد. در همین راستا مقاله حاضر منطبق با ابعاد و مؤلفه‌های استخراج شده، دارای فرضیه‌هایی به تعداد ۵ فرضیه اصلی و ۲۳ فرضیه فرعی است که با تجزیه و تحلیل در پی احصای معنی‌داری تاثیر فرضیه‌ها بر عنوان پژوهش (طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل) است. اهمیت پژوهش حاضر «ترسیم راهکارهای مقابله با نظام سلطه با مشارکت در قانون‌گذاری و نقش‌آفرینی در عرصه فضای سایبر بین‌المللی» و ضرورت آن «کاهش انفعال کشور در تصمیم‌سازی‌ها و تصمیم‌گیری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی» است. تحقیق از این جنبه نوآور می‌باشد که علی‌رغم پژوهش‌های متعدد در موضوع حکمرانی فضای سایبر در کشور لیکن کمتر به مقوله بین‌المللی این مهم پرداخته شده است.

۱- پیشینه شناسی

اهم پیشینه‌های مقاله حاضر که مورد بررسی قرار گرفته‌اند و در مقوله حکمرانی فضای سایبر به طرح مسائل پرداخته‌اند، به شرح زیر ارائه می‌گردد.

- کشاورز و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «الگوی مشارکت جمهوری اسلامی ایران در نظام حاکمیتی بین‌المللی فضای سایبر» در دانشگاه عالی دفاع ملی در قالب روش «توسعه‌ای-کاربردی» برای پاسخ به سؤال اصلی پژوهش بهره می‌برند. نتایج تحقیق نشان داد، فرامرزی بودن فضای سایبری باعث شده که دولت‌ها برای قاعده‌مندسازی این فضا به سمت سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی سوق یابند و در این میان آنچه مسلم است نفوذ غیرقابل‌انکار و بسط سریع این پدیده نو می‌باشد که نیاز به مدیریت اتفاقات در راستای استفاده مفید و بهره‌وری مثبت این فضا است؛ بنابراین سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی در عرصه واقعی و فیزیکی در توسعه و تحکیم نظام حقوقی حاکم بر بسیاری از پدیده‌ها من جمله نظم‌بخشی به فضای سایبری فعال می‌باشند مع‌هذا از سال ۲۰۰۳ تاکنون

نشست‌هایی در سطح دنیا در خصوص تدوین معاهدات و قراردادهایی در خصوص نحوه انجام حاکمیت در فضای سایبر در نهادهای بین‌المللی از جمله سازمان ملل متحد و با حضور بازیگران دولتی، مدنی و شرکت‌های بزرگ تشکیل شده است.

- غلامی و پورحیدر (۱۴۰۰) در مقاله پژوهشی با عنوان «الگوی شش ضلعی حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران برای بازه زمانی پنج ساله» و با روش داده بنیاد و نهایتاً ترسیم یک الگوی شش ضلعی به این جمع‌بندی رسیده‌اند که نمی‌توان تردید کرد که در حال حاضر فضای مجازی در تار و پود زندگی انسان‌ها نفوذ کرده و ضمن تحولی عمیق در مختصات زندگی آن‌ها، زیربنای تمدنی جدید را خلق کرده است. در چنین شرایطی، کشورها تلاش می‌کنند؛ پس از فهم عمیق‌تر مختصات فضای مجازی، با اتخاذ یک رویکرد مناسب، الگوی حکمرانی خود در قبال فضای مجازی را ترسیم کنند. شکل‌گیری الگوی حکمرانی، ضمن فراهم ساختن زمینه بهره‌برداری به موقع و مؤثر از فرصت‌های ذی‌قیمت فضای مجازی، تهدیدات بزرگ آن را نیز دفع خواهد کرد. در این شرایط، پاسخ به این پرسش که «چه الگویی می‌تواند از سوی جمهوری اسلامی در مواجهه با فضای مجازی ترسیم شود؟» بسیار مهم و تعیین‌کننده تلقی می‌شود. یکی از وجوه اصلی اهمیت این سؤال به موقعیت متفاوت جمهوری اسلامی در جهان و رویکرد انتقادی آن به غرب بر می‌گردد. گام نخست این مقاله برای پاسخ به پرسش مزبور، فهم عمیق‌تر فضای مجازی، ابعاد و مختصات آن براساس یک قرائت ایرانی بود که تا کنون کمتر مورد عنایت پژوهشگران این عرصه قرار داشته است. گام دیگری که این مقاله برای رسیدن به الگوی مورد اشاره برداشته است، شفاف‌سازی مواضع اصولی و راهبردی جمهوری اسلامی در برابر فضای مجازی است که به دلیل فقدان این شفافیت در تحقیقات مشابه، یکی از مزیت‌های اصلی این مقاله محسوب می‌شود. در این مواضع اصولی، درعین حال که

جمهوری اسلامی تلاش می‌کند با صیانت از ارزش‌های اسلامی و انقلابی از هضم شدن در فرهنگ غربی جلوگیری کند، در صدد استفاده حداکثری از فضای مجازی برای بسط و گسترش فرهنگ و تمدن انقلاب اسلامی است. با اتخاذ چنین رویکردی به فضای مجازی، الگویی از حکمرانی برای جمهوری اسلامی قابل ترسیم است که تنها به‌مواجهه منفعلانه و تدافعی نسبت به فضای مجازی بسنده نکند، بلکه جمهوری اسلامی را در شرایط فعال و ابتکاری قرار دهد. گام آخر این مقاله، ترسیم یک الگوی شش‌ضلعی برای حکمرانی جمهوری اسلامی در فضای مجازی است. در این الگو، شش حرکت کلان پیشنهاد شده است: ۱- یک مورد ناظر به ایجاد فضای گفتمانی تازه نسبت به فضای مجازی (لزوم شکستن هژمونی آمریکا در فضای مجازی)، ۲- یک مورد ناظر به الگوی حکمرانی فضای مجازی بین‌المللی و ایجاد نظام حقوق بین‌الملل برای اداره فضای مجازی، ۳- دو مورد ناظر به لایه زیرساخت (ایجاد شبکه ملی اطلاعات و اینترنت فراملی)، ۴- یک مورد ناظر به لایه سرویس (ایجاد شرکت‌های معظم فراملی) و ۵- یک مورد هم ناظر به لایه محتوا (ایجاد بسیج سایبری) است. با این‌که برخی از این حرکت‌ها قبلاً به‌صورت جداگانه مورد توجه برخی مسئولان در جمهوری اسلامی قرار گرفته است، پیوند این حرکت‌ها با هم آن‌هم با رعایت ظرفیت طرح شده در این مقاله، می‌تواند الگوی کارآمدی را برای مواجهه جمهوری اسلامی با فضای مجازی پدید آورد.

- رامک (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «الگوی راهبردی همکاری‌های بین‌المللی برای ارتقاء امنیت فضای مجازی براساس منافع ملی جمهوری اسلامی ایران و با رویکرد مبارزه با جرائم سایبری» در دانشگاه عالی دفاع ملی در قالب روش «توسعه‌ای-کاربردی» برای پاسخ به سؤال اصلی پژوهش بهره می‌برد. نتیجه تحقیق نشان داد، همکاری بین‌المللی برای ارتقاء امنیت فضای مجازی براساس منافع ملی جمهوری اسلامی ایران با رویکرد مبارزه با

جرائم سایبری باید در دو بخش مجزای مبارزه با جرائم سایبری و امنیت فضای مجازی تحت نظارت و کنترل یک بخش هماهنگی واحد (در حال حاضر مرکز ملی فضای مجازی کشور) انجام شود و اجرای آن نیز نیازمند تشکیل و سازمان‌دهی دفتر ملی مبارزه با جرائم سایبری، دفتر ملی امنیت فضای مجازی کشور و دفتر ملی همکاری‌های بین‌المللی سایبری جمهوری اسلامی ایران بوده و انجام هدفمند اقدامات طبق الگوی راهبردی و پیشنهادهای ارائه‌شده، راهگشا خواهد بود.

- فیروزآبادی و آزادی احمدآبادی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل پیشینه حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران» با روش «توصیفی-تحلیلی (دلالت پژوهی)» بدین نتیجه رسیدند که امروزه با گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات در ساحات گوناگون اجتماعی زندگی انسان، فضای مجازی معنایی گسترده یافته است و دامنه مسائل و چالش‌های آن به وسعت همه شئونی است که یک حاکمیت با آن مواجه می‌باشد. بر این اساس، نوآوری و سهم‌یاری پژوهش را بایستی در هر دو عرصه کاربردی و نظری دنبال نمود. در عرصه نظری: اولاً، تعریف جدیدی از فضای مجازی ارائه گردید؛ که فراتر از ابعاد فناورانه آن رفته و فضای مجازی را نظام‌های اجتماعی برآمده از تعامل کاربران بر بستر شبکه عنوان می‌نماید؛ ثانیاً، با مرور ادبیات حکمرانی، تبیین نظری دقیقی میان ادوار مختلف معنای حکمرانی ارائه‌شده است همچنین هشدار لازم را برای مسئولین ارائه نموده است که مبدا با فهم عرفی خود از حکمرانی و با نیازی صحیح، گرفتار نسخه‌هایی از حکمرانی شد که مبتنی بر روند گفتمان لیبرال دموکراسی غربی در روابط بین‌الملل است و سنخیتی با دکتربین انقلاب اسلامی ندارد.

- تیلور^۱ و هافمن^۲ (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان «ارتباطات آمریکا-اروپا حول محور حکمرانی اینترنت» نسبت به تحقیق از منابع اولیه و ثانویه متنوعی شامل مصاحبه با افراد مختلف که از مقامات فعلی یا سابق دولت‌های ایالات متحده و اتحادیه اروپا و اعضای ارشد کارکنان حوزه اینترنت سازمان نام‌ها و شماره‌ها (ICANN) هستند، اقدام نموده‌اند. تحقیقات شامل جمع‌آوری اسناد و منابعی از سازمان‌های حکمرانی اینترنت، اسناد، گزارش‌ها و مقالات خروجی در مورد اینترنت، حکمرانی و روابط بین‌الملل. ورودی آن‌ها تجزیه و تحلیل و توصیه‌های مقاله است. نویسندگان از تکنیک‌های تجزیه و تحلیل کیفی استفاده کردند و نقاط هم‌گرایی و واگرایی بین اتحادیه اروپا و ایالات متحده و تفاوت‌های ظریف را در حکمرانی اینترنت بین بازیگران را تعیین نموده‌اند. نتیجه تحقیق آن است که آینده چند سهامداری برای حکمرانی اینترنت تضمین نشده است. ۸۶ کشور اقتدارگرا از جمله چین با حوصله از این سرمایه‌های فعلی (وضعیت موجود) بهره می‌برند و از طریق فرایندهای چندجانبه موجود کار می‌کنند. از بین رفتن توجه و منابع نهادهای اتحادیه اروپا نتیجه‌اش تضعیف اینترنت آزاد و رایگان که کشورهای غربی این امر را مسلم دانسته‌اند، است. در حالی که بعید است رویکردهای اتحادیه اروپا تغییر یابد؛ رژیم‌های استبدادی مثل چین صرفاً با درگیرکردن و سرمایه‌گذاری بیشتر فعال‌تر عمل می‌کنند، خطر واقعی این است که با شکست متحدان غربی میدان را به کشورهای واگذار شود که کاملاً متفاوت هستند و این به معنی دنبال کردن یک اینترنت غیر رایگان، یا حتی چندپاره است. با همکاری موثرتر، با تأکید بر اشتراکات بیش از اختلافات، اتحادیه اروپا و ایالات متحده

^۱Emily Taylor

^۲Stacie Hoffmann

^۳EU-US Relations on Internet Governance

می‌توانند خطرات تقسیم اینترنت را کاهش دهند که هدف آن حفظ یک اینترنت آزاد، آزاد و آزاد است.

همان‌طور که معنای حکمرانی اینترنت فراتر از نام‌گذاری و آدرس‌دهی است، ضروری است که اتحادیه اروپا و ایالات متحده بر پایه‌های مثبت بنا شوند، از شکست در هماهنگی درس گیرند، برای افزایش اثربخشی فرایندهای چند ذی‌نفعی موجود ضمن برنامه‌ریزی پیشگیرانه برای اطمینان از آینده تحولات سایبری و رفتار مسئولانه در فضای مجازی شبیه مدل خانه‌هایی که چند سهام‌دار دارند با ایجاد ظرفیت و تشویق مشارکت معتدل، اروپایی و ذی‌نفعان که اهداف مشابه در حکمرانی اینترنت دارند عمل نمایند.

۲- مبانی نظری

در این بخش مبانی نظری و اهم مطالب مرتبط برگرفته از پژوهش اصلی، شامل تعاریف موضوعات ذی‌ربط با عنوان مقاله ارائه می‌گردد.

طرح راهبردی

طرح راهبردی عبارت است از برنامه‌هایی میان‌مدت برای رسیدن به اهداف تعریف شده است. براساس جمع‌بندی دانشگاه عالی دفاع ملی، طرح راهبردی حاصل کار طرح‌ریزی راهبردی^۲ برای مدیریت راهبردی^۳ است که در آن موضوعات و مؤلفه‌های متعددی تعریف، تبیین یا تجویز می‌گردند. این موضوعات و جزئیات آن از ادبیات متعدد، متنوع و غنی برخوردار است و بخش مهمی از این طرح‌ریزی، تشریح مواردی مانند اصول، مبانی، دکترین، ارزش‌ها، سیاست‌ها و اهداف است که به آن‌ها ارکان جهت‌ساز گفته می‌شود. در بررسی‌های انجام‌شده و محیط‌شناسی، باید متناسب با موضوع موردنظر، عوامل و شاخص‌های مرتبط با آن، انتخاب و سپس شناسایی و اندازه‌گیری شوند، همچنین توجه

^۱Strategic Plan

^۲Strategic Planning

^۳Strategic Management

به افق زمانی و شرایط آن زمان، بسیار مهم است؛ لذا الگوی بررسی محیطی فقط الگوی سوات^۱ نمی‌باشد، بلکه برای نمونه می‌توان از الگوی سوار^۲ هم استفاده نمود.^۳

فضای سایبر

واژه سایبر از لغت یونانی Kybernetes به معنی سکان‌دار یا راهنما مشتق شده است. نخستین بار این اصطلاح «سایبرنتیک» توسط ریاضی‌دانی به نام نوربرت وینر^۴ در کتابی با عنوان «سایبرنتیک و کنترل در ارتباط بین حیوان و ماشین» در سال ۱۹۴۸ بکار برده شده است. سایبرنتیک علم مطالعه و کنترل مکانیزم‌ها در سیستم‌های انسانی، ماشینی (و کامپیوترها) است (صدیق بنای، ۱۳۸۵).

واژه «فضای سایبر» را نخستین بار ویلیام گیسون^۵ نویسنده داستان علمی تخیلی در کتاب نورومنسر^۶ در سال ۱۹۸۴ بکار برده است («نگاهی متفاوت به سایبر»، ۱۳۹۱)؛ فضای سایبر در معنا به مجموعه‌هایی از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق کامپیوتر و وسائل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می‌شود (صدیق بنای، ۱۳۸۵).

فضای سایبر فقط مجموعه‌ای از سخت‌افزار و نرم‌افزار نیست بلکه مجموعه‌ای از تعاریف نمادین است که شبکه‌ای از اطلاعات، برنامه‌ها، سیستم‌های کنترلی نظیر سیستم‌های کنترل پرواز، تاسیسات آب، برق، گاز، پتروشیمی و ... را در قالب «صفر و یک» رد و بدل می‌کنند. فضای سایبر را می‌توان برای توصیف تمام انواع منابع اطلاعاتی موجود در شبکه‌های رایانه‌ای به کار برد (جعفری، غلامعلی، و درخشان، ۱۴۰۲).

^۱ SWOT

^۲ SOAR

^۳ ابلاغیه دانشگاه عالی دفاع ملی به شماره ۳۱۰۳/۳۱۷۲/۴۱۷ مورخ ۱۳۹۷/۵/۳

^۴ Norbert Wiener

^۵ William Gibson

^۶ Neuromancer

حکمرانی

حکمرانی^۱ مفهومی چالشی، ظریف و پیچیده است که نیازمند ایضاح و تفسیر است، گرچه حکمرانی، مفهومی مرتبط با حاکمیت و دولت است، اما مترادف با آن‌ها نیست. در «فرهنگ هریتیج» واژه «حکمرانی» به مفهوم فعالیت، شیوه عمل، یا قدرت حکم راندن دولت معنا شده است. در «فرهنگ سیاسی آکسفورد»، حکمرانی فعالیت یا روش حکم راندن، اعمال کنترل یا قدرت بر زیردستان نظامی از قوانین و مقررات تعریف شده است. کنکاش در ریشه واژه حکمرانی، ما را به واژه kubeman (راهبری یا هدایت) می‌رساند و واژه‌ای که افلاطون آن را برای چگونگی هدایت یک نظام حکومتی به کار برده است، این واژه در قرون وسطی به واژه Gubemane تبدیل شده است که به راندن، حکمروایی کردن یا راهبری دلالت دارد. در اینجا حکمرانی، مترادف با حکومت کردن یا کارکرد حکومت است. در واقع حکمرانی فرایندی است که از آن طریق جوامع یا سازمان‌ها تصمیمات مهم خود را اتخاذ و مشخص می‌کنند چه کسانی در این فرایند درگیر شوند و چگونه وظیفه خود را به انجام برسانند (کشاورز و دیگران، ۱۴۰۱).

حکمرانی فضای سایبر

موضوع سیاست‌گذاری و حکمرانی فضای سایبری^۲، از اواخر قرن بیستم مورد توجه مجامع بین‌المللی قرار گرفته و در مسیر تعامل‌گرایانه خود، با همگرایی با حوزه‌های دیگری

^۱ «حکومت‌داری» یا «حکمرانی» معادل «governance» به زبان انگلیسی؛ منبع: گروه واژه‌گزینی. جواد میرشکاری، ویراستار. دفتر نهم. فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان. تهران: انتشارات فرهنگستان زبان و ادب فارسی. شابک ۴-۱۸-۷۵۳۱-۹۶۴-۹۷۸ (ذیل سرواژه‌ی حکومت‌داری)

^۲ عبارت حکمرانی فضای سایبر یا حکمرانی فضای مجازی یا حکمرانی اینترنت (GovernanceInternet) در فارسی به «راهبری فضای مجازی» و «زمامداری فضای مجازی» نیز ترجمه شده است. اما در پژوهش حاضر به دلیل اهمیت مقابله دو مفهوم حکمرانی (Governance) و حکومت (Government) با همان مفهوم «حکمرانی فضای سایبر» در نظر گرفته شده است. (قنبری، ۱۳۹۹)

چون توسعه پایدار، ابعاد مفهومی و عملیاتی خود را گسترش داده است (عاملی، ۱۳۹۷ الف).

یکی از ساحت‌ها یا عرصه‌هایی که حکمرانی در آن بحث می‌شود؛ فضای سایبر است. یکی از ویژگی‌های فضای سایبر بدون مرز و سرعت بالا است و با ده‌ها ویژگی خاصی که دارد؛ حکمرانی در این فضا از ویژگی‌های خاص خودش برخوردار است.

تعریف «حکمرانی فضای سایبری» با الهام از تعریف «حکمرانی اینترنت» در اجلاس جهانی سران دربارهٔ جامعه اطلاعاتی بدین صورت است، «حکمرانی اینترنت عبارت است از توسعه و کاربرد اصول، هنجارها، قوانین، رویه‌های تصمیم‌گیری و برنامه‌های شکل‌دهنده تکامل استفاده از اینترنت از سوی دولت‌ها، بخش خصوصی و جامعه مدنی که هر یک در نقش خاص خود می‌باشد» (محمدی، ۱۳۹۹).

در حال حاضر مناقشه بر سر حکمرانی در فضای سایبر در قالب گروه‌های مختلفی شکل گرفته است، گروه نخست که عمدتاً توسط نظام سلطه هدایت می‌شود، مروج آزادی اطلاعات و اهمیت همکاری میان دولت‌ها و بخش‌های خصوصی است و به آن مدل چند ذی‌نفعی گفته می‌شود. گروه دیگر که توسط دولت‌های نوظهور و به‌ویژه دولت‌های اقتدارگرا هدایت می‌شود، بر نقش مسلط دولت در فضای سایبر و ضرورت کنترل دولت بر اطلاعات تأکید می‌کنند.

سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی

سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی در ۱۴۱۰ در چهار بخش ارزش‌ها، چشم‌انداز، اهداف و اقدامات کلان تنظیم شده است. این سند از طریق مطالعه اسناد راهبردی و چشم‌انداز سایر کشورها در حوزه فضای مجازی، تحلیل وضع موجود و مطلوب، تحلیل اسناد بالادستی (قانون اساسی، سند چشم‌انداز و احکام مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) برای شورای عالی فضای مجازی کشور) و اخذ نظر مراکز علمی، پژوهشی و دانشگاهی کشور و دستگاه‌های دولتی و حکومتی و سازمان‌های مرتبط با فضای مجازی

تنظیم شده است. دو بخش ارزش‌ها و چشم‌انداز این سند، در هفتاد و یکمین جلسه مورخ ۱۴۰۱/۳/۱۷ و دو بخش اهداف و اقدامات کلان آن در هشتاد و چهارمین جلسه مورخ ۱۴۰۱/۵/۱۱ شورای عالی فضای مجازی به تصویب رسیده است.

نکات مهم این سند مرتبط با موضوع پژوهش حاضر در قسمت ارزش‌ها بند ۶ آن با عنوان «مشارکت ذی‌ربطان در حکمرانی» و بند ۷ آن با عنوان «صلح‌طلبی عادلانه و احترام متقابل در روابط بین‌الملل» است.

در بخش چشم‌انداز این سند، موضوع «استفاده صلح‌آمیز از فضای مجازی با مشارکت همه کشورها در توسعه آن، رفع حکمرانی کشورهای سلطه‌گر بر شبکه جهانی اینترنت و اصلاح آن با همکاری سایر کشورها» به میان آمده است. همچنین بیان شده که «در بازارهای جهانی با افزایش سطح کیفیت و کمیت کالا و خدمات، حضوری رقابتی دارد و از مواجهه عالمانه و پیش‌تاز با تحولات ایران و جهان مبتنی بر مطالعات راهبردی و آینده‌پژوهی در کلیه ابعاد فضای مجازی برخوردار است».

در بخش اهداف کلان سند موارد متعددی مرتبط با تحقیق پیش رو عنوان شده است که به شرح زیر ارائه می‌گردد:

- تحکیم و تقویت حکمرانی، اعمال حاکمیت و اقتدار ملی بر تمامی ابعاد و لایه‌های فضای مجاز کشور؛
- ترویج گفتمان انقلاب اسلامی، گسترش عمق راهبردی نظام و تحقق تمدن نوین اسلامی در فضای مجازی؛
- دستیابی به قدرت فضای مجازی ج.ا.ا. در تراز جهانی و جایگاه نخست قدرت فضای مجازی؛
- در بین کشورهای منطقه و نیل به توان بازدارندگی فضای مجازی مؤثر در سطح بین‌الملل؛
- تأمین حقوق، امنیت و منافع ملی در فضای مجازی و تحقق چندجانبه‌گرایی (دولت‌ها) در حکمرانی اینترنت؛

- دستیابی به اشراف کامل و بهنگام بر تحولات فضای مجازی داخلی و بین‌المللی؛
 - کسب مرجعیت رسانه‌ای در فضای مجازی و رفع محاصره تبلیغاتی کشور؛
 - تبدیل فضای مجازی کشور به کانون منطقه‌ای تبادل داده و ارائه خدمات زیرساختی ارتباطی و اطلاعاتی و تجاری و بازرگانی به کشورهای منطقه؛
 - اقدامات کلان سند راهبردی مذکور در ارتباط با پژوهش حاضر به شرح زیر می‌باشد:
 - طراحی نظام دیپلماسی فضای مجازی (شرکت‌های فراملی، دولت‌ها، نهادهای بین‌المللی و معاهدات بین‌المللی فضای مجازی)
 - طراحی نظام دیپلماسی عمومی فضای مجازی
 - تحول ساختاری نظام حکمرانی فضای مجازی کشور
- (شورای عالی فضای مجازی، ۱۴۰۱)

چالش‌های حکمرانی فضای سایبری در کشور

حکمرانی فضای سایبری در سطح جهانی دارای چالش‌هایی جدی می‌باشد و کشور ما نیز در این حوزه با چالش‌های متعددی روبرو است؛ لذا با توجه به زیست‌بوم فضای سایبر ج.ا.ایران می‌توان عمده این چالش‌ها را به شرح زیر عنوان نمود:

- تنوع طرز تلقی‌ها از تعریف حکمرانی
 - فقدان راهبرد در حوزه حکمرانی سایبری
 - نحوه تعامل بخش‌هایی از حاکمیت کشور با فناوری‌های نوظهور
 - نبود مراکز مطالعاتی فعال مرتبط با مباحث مختلف حکمرانی سایبری در کشور
 - معضل توسعه منابع انسانی حکمرانی سایبری
- (مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری، ۱۳۹۹)

برخی دیگر از چالش‌های راهبردی حکمرانی که کیان‌خواه (۱۳۹۷) برشمرده است،

بدین ترتیب می‌باشد:

- هژمونی آمریکایی در مدیریت و کنترل فضای سایبری
- شناسایی و نظارت فرا حاکمیتی بر توانمندی‌های اقتدارافزای جامعه

- تهدیدات و تهاجمات سایبری
- پذیرش الگوی رفتاری و سبک زندگی فراملی و فرا فرهنگی
- مهندسی و مدیریت فرهنگی فراملی
- فرهنگ منحن و اباحه‌گر

رویکردها، شیوه‌ها و سناریوهای حکمرانی فضای سایبری در برخی از کشورهای جهان

بررسی اقدامات کشورهای مورد بررسی در مدیریت فضای اینترنت و مقایسه جمهوری اسلامی ایران با آنها، نشان می‌دهد که کشور ما با خلأ آینده‌پژوهی و نگرش جامع در حوزه مدیریت فضای سایبری و حاکمیت داده مواجه است. برای مثال، آمریکا در حالی نسبت به وضع قوانین برای فعالیت شبکه‌های اجتماعی اقدام می‌کند که در کشور ما برخی از این شبکه‌های خارجی بدون هیچ‌گونه مجوزی فعالیت می‌کنند و به دلیل نبود حاکمیت سایبری داخلی در کشور، قوانین و مقرراتی نیز برای آنها متصور نیست.

کشورهایی مانند سوئد، هند، کره جنوبی، مالزی و کانادا که از نمادهای مردم‌سالاری و آزادی بیان محسوب می‌شوند، در خصوص تحقق مفاهیم حکمرانی فضای سایبری اقدامات مؤثری انجام می‌دهند و حتی گسترده‌ترین میزان فیلترینگ اینترنت را اعمال می‌کنند. دولت آمریکا، بزرگ‌ترین شنود و رصد اینترنتی را انجام می‌دهد و رئیس‌جمهور آمریکا به‌تازگی دستوری را درباره محدودیت رسانه‌های اجتماعی در این کشور امضاء کرده است که بر مبنای آن، قانون بازخواست شرکت‌های مرتبط با رسانه‌های اجتماعی در این کشور اجرایی شود.

همچنین به‌طور مثال کشور کره جنوبی، در موضوعات مربوط به حکمرانی فضای سایبری، از الگوی «توسعه‌ای دولت راهبر؛ الگوی همکاری آزادانه» استفاده می‌کند؛ البته، اگرچه این الگو وجود یک نظام فکری دموکراتیک را نشان می‌دهد، با این حال برخی نمونه‌ها حاکی از تلاش حاکمیت برای کنترل فضای سایبری بوده است که با اعتراضاتی از سوی جامعه مدنی همراه شده است. اتحادیه اروپا و کشورهای مشمول در آن پذیرفته‌اند

که برای تنظیم‌گری موفق هم باید با یکدیگر همکاری کنند و هم باید این همکاری را به حوزه‌های فراتر از اروپا گسترش دهند (شعبانی، ۱۳۹۸).

در جنوب شرق آسیا، مالزی به‌عنوان یک عضو فعال جامعه بین‌الملل، همواره تلاش داشته نقشی مؤثر در زمینه‌های مختلف در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی فضای سایبر داشته باشد. اصولاً مالزی همواره در ارتباط با همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی رویکردی باز و ایجابی داشته است. عرصه سایبری نیز از این امر مستثنا نیست. از ابتدای ظهور شبکه‌های اجتماعی و شکل‌گیری فضای سایبری، دولت مالزی همواره مشارکت جدی در زمینه همکاری‌های بین‌المللی به‌خصوص در چارچوب اتحادیه منطقه‌ای کشورهای جنوب شرق آسیا (آ.سه. آن)، کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی و کشورهای مشترک‌المنافع^۱ داشته است (b Hashim, 2011).

الگوهای حکمرانی فضای سایبری

الگوهای حکمرانی فضای سایبری را از منظر شناختی و فلسفی می‌توان به چهار دسته

ذیل تقسیم نمود:

- الگوهای حکمرانی فضای سایبری در نظام لیبرالیستی: الگوی لیبرتارین یا آزادی‌خواه؛ الگوی نفع عمومی؛ الگوی بازار آزاد؛
- الگوهای حکمرانی فضای سایبری در نظام مشارکتی اروپا: الگوی بازار آزاد اروپایی؛ الگوی خدمات عمومی اروپا؛ الگوی ملی‌گرا – فرهنگ‌گرای اروپا؛
- الگوهای حکمرانی فضای سایبری در نظام فکری دورگه‌ای (کنترل – دموکراتیک) آسیای شرقی: الگوی توسعه‌ای دولت راهبر؛ الگوی همکاری آزادانه؛
- الگوهای حکمرانی فضای سایبری در نظام فکری کنترلی: الگوی کوبایی؛ الگوی چینی؛ الگوی روسی؛

(عاملی، ۱۳۹۷ب)

حکمرانی اقتصادی فضای سایبری

امروزه مقدرات فضای سایبر در اختیار شرکت‌های بزرگ و فراملیتی است؛ نه دولت‌های بزرگ. البته این سخن به آن مفهوم نیست که دولت‌ها در فضای سایبری هیچ نقشی ندارند یا نقش ناچیزی دارند، اما واقعیت فضای سایبری گویای این مطلب است که شرکت‌های فراملیتی تا حد زیادی جای دولت‌ها را گرفته‌اند. هرچند دولت‌هایی که بر روی این شرکت‌ها از جهات سرزمینی، امنیتی یا فکری تسلط دارند، فعلاً برنده جنگ حکمرانی بر فضای سایبری به حساب می‌آیند. برای مثال، در سال ۲۰۱۶ میلادی، هر پنج شرکت بزرگ این حوزه (اپل، آلفابت، مایکروسافت، آمازون و فیس‌بوک [متا]) که نزدیک به ۵۵ درصد از اقتصاد فضای سایبری را در اختیار دارند، زیر چتر تفکر آمریکایی - صهیونیستی قرار داشتند. از طرف دیگر، بزرگ‌ترین اندازه بازارهای جهانی طی بیست سال گذشته در عرصه‌های مختلف فضای سایبری، از تجهیزات رایانه‌ای و زیرساختی گرفته تا خدمات میزبانی و توسعه فناوری ابری و اینترنت اشیا و غیره، متعلق به آمریکایی‌ها و پیروان فکری آن‌ها در جهان است (غلامی و پورحیدر، ۱۴۰۰).

ارتباط میان لایه‌های حکمرانی فضای سایبری

حکمرانی فضای سایبری موضوعی است که به‌منظور تحقق آن لازم است در موضوع رسانه‌های اجتماعی، حاکمیت‌ها بتوانند این رسانه‌ها را در سطح کلان مدیریت نمایند و این مدیریت در سطح رسانه‌های اجتماعی داخلی و خارجی اعمال شود. علاوه بر آن حکمرانی پلتفرم‌ها نیز موضوع بسیار مهمی می‌باشد که ضروری است در این زمینه حاکمیت‌ها به‌صورت جدی ورود نمایند. همچنین حکمرانی بر داده و حکمرانی با داده، مقوله‌هایی هستند که در حکمرانی فضای سایبری لازم است به آن توجه خاص شود. با تحقق سه حکمرانی ذکر شده، می‌توان انتظار داشت تا حکمرانی فضای سایبری حاصل شود (محمدی، ۱۳۹۹).

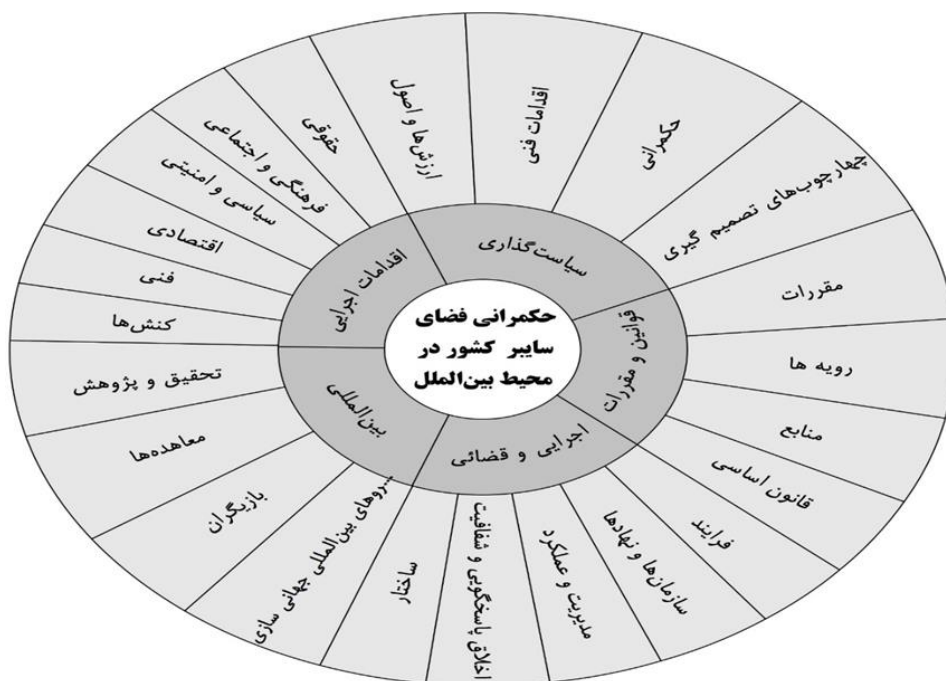
حکمرانی بر پلتفرم‌ها امروزه در حال تغییر به سمت حکمرانی بر الگوریتم‌ها است؛ یعنی بر فرض الگوریتم از توئیتر گرفته شود، جهان بدون علیت می‌شود. در نقاط مختلف جهان

نسبت به الگوریتم‌های سکوها (پلتفرم‌ها) جهت‌گیری وجود دارد. از سویی هیچ مرجع بین‌المللی برای رگولاتوری الگوریتم‌ها وجود ندارد، در نتیجه تمام مسائلی که روی سکوها اتفاق می‌افتد خارج از نظامات رسمی بین‌المللی می‌باشد که پیامد آن عدم وجود حاکمیت و حکمرانی روی سکوها است. تلاش‌هایی در این زمینه از سالیان قبل آغاز شده که حاصل آن^۱ GDPR است.

ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل

در این قسمت، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل مستخرج از ادبیات پژوهش اصلی مقاله حاضر در قالب نمودار خورشیدی و به صورت تشریحی در قالب جدول (شماره ۱) ارائه گردیده است.

^۱ GDPR مخفف عبارت General Data Protection Regulation به معنی «مقررات محافظت از داده‌های عمومی» است. قانون GDPR در پارلمان اتحادیه اروپا به تصویب رسیده و به همین خاطر در کشورهای عضو این اتحادیه و کشورهای وابسته لازم‌الاجرا است. اتحادیه اروپا در سال‌های گذشته همواره قوانینی را برای حفظ حریم خصوصی و جلوگیری از سوءاستفاده‌ی شرکت‌ها از داده‌های شخصی کاربران به تصویب رسانده است. حال این قانون، دست شرکت‌ها را برای سوءاستفاده از داده‌های شهروندان اروپا، تا حد زیادی می‌بندد. طبق این قانون، شهروندان اروپایی مالک داده‌های خود هستند و شرکت‌هایی که این داده‌ها را جمع‌آوری می‌کنند، برای این داده‌ها از حق مالکیت بهره نمی‌برند.

شکل ۱: نمودار خورشیدی ابعاد و مؤلفه‌ها

در شکل ۱ نمودار خورشیدی ابعاد و مؤلفه‌های طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل ارائه شده است. در ادامه با مطالعه دقیق مبانی نظری، شاخص‌های مربوط به موضوع حکمرانی فضای سایبری کشور در محیط بین‌الملل احصاء شده است که جدول ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها به شرح جدول (۱) ارائه می‌گردد.

جدول ۱: ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های احصاء شده حکمرانی فضای سایبری کشور در محیط بین‌الملل

ابعاد فرضیه‌های اصلی	مؤلفه‌ها فرضیه‌های فرعی	شاخص‌ها
سیاست گذاری	ارزش‌ها و اصول	جهاد در فضای سایبری و طول و عرض آن - جهانی‌شدن در فضای سایبر - مبانی نظری و معرفت‌شناختی اولیه - مفهوم‌پردازی - ماهیت جهانی فضای سایبر - صلاحیت اعمال حکمرانی - تعامل و حضور برای تغییر راهبردهای سازمان‌های بین‌المللی فضای سایبر - تأکید بر تفکر راهبردی - صیانت از خود و ارزش‌های خود در فضای سایبری

اقدامات فنی	سیاست‌های کلی نظام در فضای سایبر - هماهنگی در اتخاذ سیاست‌ها در سطوح ملی و فراملی - تربیت نیروی انسانی و تیم‌سازی در بخش‌های دولتی و خصوصی - خروج زیرساخت‌های سایبری از انحصار قوانین کشورهای غربی - عدم توانایی مدیریت، کلیت فضای سایبری توسط دولت‌های ملی - همکاری و مشارکت فعالانه و حداکثری ذی‌نفعان بخش دولتی، بخش خصوصی و بخش مدنی در سراسر دنیا
حکمرانی	تعامل میان ساختارها، فرایندها و سنت‌های کاری - روابط اجزای درون حکومت و بخش‌های غیرحکومتی - پاسخگویی، مشروعیت و شفافیت - مجموعه‌هایی از رویه‌ها، سیاست‌ها، توافقات و قراردادهای
چهارچوب‌های تصمیم‌گیری	راهبرد حضور ج.ا.ا. در تعاملات بین‌المللی فضای سایبر - تبیین چالش‌های حکمرانی جمهوری اسلامی ایران در عرصه بین‌المللی فضای سایبر - ترسیم نقشه مقابله با نظام سلطه با مشارکت در قانون‌گذاری و نقش‌آفرینی در عرصه فضای سایبر بین‌المللی - ویژگی‌های اساسی فضای سناریوی آینده جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی - رویکرد اخلاق‌مدار و عادلانه
قوانین و مقررات	رعایت حقوق مالکیت (مادی - معنوی) - حریم خصوصی - حمایت از بزه‌دیدگان در برابر جرائم سایبری و حق دفاع مشروع
رویه‌ها	اعمال قوانین حاکمیت در فضای سایبر - قانون‌گذاری ملی - قاعده‌مند نمودن فضای سایبر
منابع	هنجارها، قوانین، اسناد و معاهدات در فضای سایبر - حقوق حاکم بر جنگ سایبری - حقوق بین‌الملل حاکم بر توسل به زور از سوی کشورها
قانون اساسی	منافع عمومی - مرجع پاسخ‌گویی - استیفای حقوق و منافع ملی در عرصه فضای سایبر بین‌المللی - رویکرد مشارکت و تعامل عزتمند، حکیمانه و مصلحت‌خواهانه در محیط بین‌المللی - سازوکار و خط‌مشی‌گذاری تسهیل‌کننده - تقویت امت اسلامی و نقش‌آفرینی آن در نظام بین‌المللی
اجرایی و قضایی	نقش دولت - مکانیزم‌های دستیابی به اهداف خط‌مشی - رویکرد به پاسخ‌گویی - تغییر رویکرد ج.ا.ا. از مواجهه انفعالی به مواجهه فعال، خردمندانه و مبتکرانه
سازمان‌ها و نهادها	ساختار سازمانی مفروض - مبنای انگیزش مدیران دولتی - اعمال قدرت حاکمیت در فضای سایبر
مدیریت و عملکرد	مدیران دولتی - آزادی عمل اداری - تأکید بر تفهیم و درک موضوع برای اجراکنندگان
اخلاق پاسخ‌گویی و شفافیت	سرعت بالای تبادل اطلاعات - هویت مجازی - تعدد کانال‌های ارتباطی و اتصالی - اعمال اصول حقوق بین‌الملل به فضای مجازی
ساختار	تعامل و همکاری در سطح بین‌المللی برای مبارزه با سلطه جهانی - تشکیل نهادهای قانونی و اجرائی منطقه‌ای و بین‌المللی - یک‌صدای واحد قوی از داخل کشور در مسائل مهم بین‌المللی - حفظ جایگاه مناسب برای نمایندگی ایران در مجامع فراملی زمامداری اینترنت

بین‌المللی	نیروهای بین‌المللی جهانی سازی	امنیت ملی و بین‌المللی در فضای سایبری - سیاست بین‌المللی - زیرساخت‌های ارتباطی، دفاع، انرژی، حمل‌ونقل، کشاورزی، بهداشت و اقتصادی در فضای سایبر - همکاری همه‌جانبه بین‌المللی میان همه ذی‌نفعان - راه‌اندازی دیپلماسی فعال سایبری در حوزه همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی
	بازیگران	گروه‌های غیردولتی و خارج از کنترل دولت‌ها در فضای سایبری - کاهش تفاوت قدرت میان بازیگران در فضای سایبر - رقابت در صحنه بین‌المللی فضای سایبری بین گروه‌ها و دولت‌ها - مأموریت سازمان‌ها و مجامع بین‌المللی فعال در فضای سایبر - نگاهت سازمانی بازیگران فعال فضای سایبر - بازیگران مختلف مردمی، خصوصی و دولتی - تبیین، تنظیم و مدیریت روابط و منافع بازیگران و ذی‌ربطان فضای سایبری
	معاهده‌ها	معاهده سایبری در سطح ملل متحد - عدم کفایت موافقت‌نامه‌های منطقه‌ای و دوجانبه در فضای سایبر - مقررات درباره اقدامات مجرمانه اینترنتی - موافقت‌نامه‌ها، معاهده‌ها و پیمان‌های دوجانبه، چندجانبه و بین‌المللی - دستیابی به میثاق‌ها و مقررات بین‌المللی - ایجاد پیمان‌ها و معاهدات با کشورهای دوست
	تحقیق و پژوهش	تشکیل گروه‌های تحقیقاتی در فضای سایبری توسط نهادهای بین‌المللی - ایجاد اتحادیه‌های اطلاع‌رسانی (فضای سایبری) با سایر کشورها به‌ویژه کشورهای اسلامی - ایجاد توازن در عرصه اطلاع‌رسانی بین‌المللی (فضای سایبری) - کمبود مراکز مطالعاتی و پژوهشی فعال حکمرانی سایبری در کشور - تشویق به مشارکت فعالانه در تمامی کنفرانس‌ها، فروم‌ها و رویدادهای علمی بین‌المللی مرتبط با «امنیت اطلاعات» - نهادینه‌شدن توسعه پویا و پایدار علوم مرتبط با حکمرانی سایبری
اقدامات عملیاتی	کنش‌ها	نحوه اعمال حکمرانی - کنش متقابل گسترده با مخاطبان خارجی - ایجاد غلبه گفت‌مانی برای مواجهه معقول و انقلابی با فضای سایبری
	فنی	حفاظت از زیرساخت‌های صنعتی کشور - استفاده از قابلیت‌های نیروی انسانی متخصص و کیفی کشور - استفاده از ظرفیت‌ها، قابلیت‌ها و توانایی‌های سیاسی، موقعیتی و فناوری به‌ویژه در حوزه ارتباطات - ایجاد شبکه ملی اطلاعات و اینترنت فراملی - ترویج و توسعه استانداردهای اینترنتی
	اقتصادی	زیرساخت‌های ارتباطی، دفاع، انرژی، حمل‌ونقل، کشاورزی، بهداشت و اقتصادی در فضای سایبر - همکاری و سرمایه‌گذاری مشترک در حوزه‌های دانش، فناوری و امور مربوط به امنیت شبکه‌های الکترونیکی و سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی - ایجاد شرکت‌های معظم فراملی
	سیاسی و امنیتی	مقابله با سلطه جهانی - لزوم شکستن هژمونی امریکا در فضای مجازی - حفظ منافع و امنیت ملی - برخورداری از ابتکار عمل - رویکرد باز و ایجابی همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی
	فرهنگی و اجتماعی	ایجاد فضای گفت‌مانی تازه نسبت به فضای مجازی - حفظ و صیانت از هویت و فرهنگ ملی - برنامه‌ریزی و آمادگی برای مواجهه با چالش‌های متأثر از فضای سایبری - ایجاد بسیج سایبری - فیلترینگ محتوای اجتماعی - نگاه فرصت محور در استفاده از

ظرفیت‌های فضای سایبری در جهت تسهیل خدمت‌رسانی، عدالت، هم‌افزایی، شفافیت، توسعه اقتصادی و اجتماعی		
قدرت تعامل با دیگر کشورها در جهت شکل‌دهی به قواعد و قوانین مرتبط با فضای مجازی در عرصه جهانی - کنش و واکنش‌های فردی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در فضای سایبری	حقوقی	

۲. روش‌شناسی تحقیق

نظر به اینکه تحقیق حاضر به دنبال «ارائه طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل» است و در نهادهای اجرایی کشور به‌کار گرفته می‌شود؛ از نوع تحقیقات «کاربردی» هست؛ و محقق جهت استخراج مبانی، اصول و ارزش‌ها (ارکان جهت‌ساز) و ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها براساس اسناد بالادستی، قوانین ملی - بین‌المللی و نیز با در نظر گرفتن شرایط جمهوری اسلامی ایران، طرح راهبردی متناسب و مطابق با شاخص‌ها و متغیرهای بومی ارائه می‌دهد، «توسعه‌ای» است؛ بنابراین این تحقیق در طبقه «کاربردی - توسعه‌ای» قرار می‌گیرد و خروجی آن یک «طرح راهبردی» می‌باشد. همچنین با توجه به این‌که بایستی «داده‌های کیفی» از طریق کتاب‌ها، مقالات و سایت‌های معتبر اینترنتی - که از نظر ماهیت، توصیفی هستند - گردآوری گردند؛ و همچنین «داده‌های کمی» از طریق پرسش‌نامه‌ها جمع‌آوری شوند؛ در نتیجه رویکرد مورداستفاده در این پژوهش «ترکیبی» یا «آمیخته» (کیفی و کمی) است. نحوه عمل بدین صورت است که در لایه اجتماعی و انسانی از رویکرد «کیفی» با بهره‌گیری داده‌های حاصله از مصاحبه، مشاهده مشارکتی و مستندات استفاده می‌شود و همچنین عوامل اثرگذار (تحلیل کیفی) برای بررسی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های «حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل»، احصاء خواهد شد؛ سپس، با اخذ نظر خبرگان با رویکرد «کمی» در خصوص الگوی مفهومی (توسط پرسش‌نامه) و تحلیل آن‌ها با مدل‌سازی معادلات ساختاری به‌روش حداقل مربعات جزئی (PLS) و با بهره‌گیری از نرم‌افزار SmartPLS (تحلیل کمی) اقدام و در نهایت نسبت به ارائه «طرح راهبردی موردنظر در زمینه حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل» اقدام خواهد گردید.

۴- تجزیه و تحلیل یافته‌ها

در این بخش تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش شامل اطلاعات جمعیت‌شناختی، بررسی برازش مدل اندازه‌گیری، بررسی برازش مدل ساختاری ارائه می‌گردد.

اطلاعات جمعیت‌شناختی

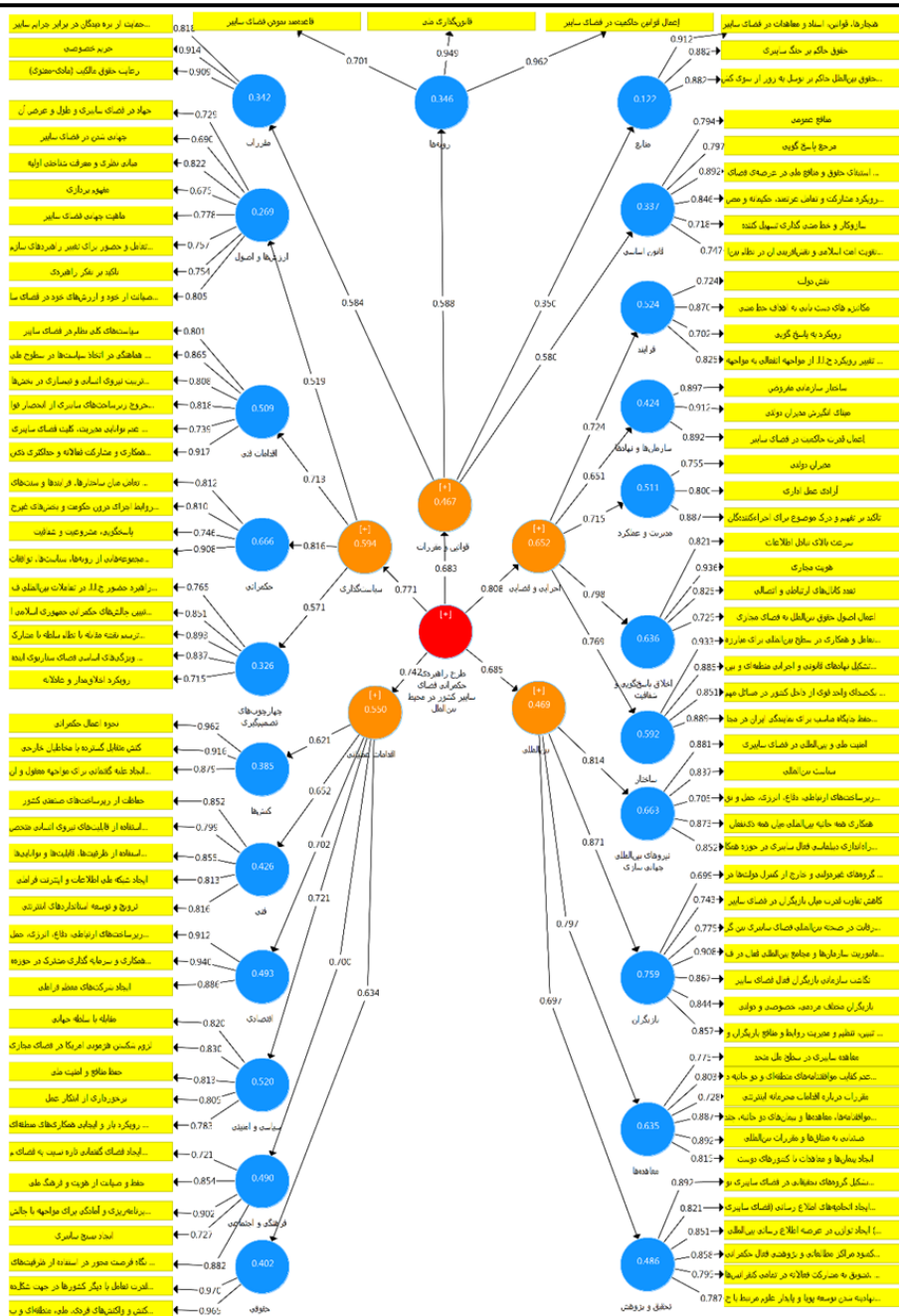
داده‌های حاصل از پرسش‌نامه در نرم‌افزار SPSS درج و اطلاعات جمعیت‌شناختی سؤالات عمومی پرسش‌نامه طبق جدول شماره (۲) استخراج گردید. بالغ بر ۵۸,۹ درصد از پاسخگویان را دکتری و دانشجویان دکتری تشکیل داده و مابقی دارای مدارک تحصیلی کارشناسی ارشد بودند.

جدول ۲: اطلاعات جمعیت‌شناسی تحقیق

تحصیلات	تعداد	درصد	درصد تجمعی
کارشناس	۰	۰	۰
کارشناس ارشد	۱۴	۴۱,۲	۴۱,۲
دانشجوی دکتری	۹	۲۶,۵	۶۷,۶
دکتری	۱۱	۳۲,۴	۱۰۰
کل	۳۴	۱۰۰,۰	۱۰۰,۰

بررسی ابعاد و مؤلفه‌های طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل

با ترسیم مدل مفهومی پژوهش در نرم‌افزار اسمارت پی.ال.اس (مدل‌سازی معادلات ساختاری) (شکل ۲) و اضافه کردن داده‌های اخذشده از پرسش‌نامه‌ها، الگوریتم حداقل مربعات جزئی احصاء شد.

شکل ۲: مدل معادلات ساختاری مفهومی پژوهش در نرم‌افزار اسمارت پی‌ال‌اس (تحصیل محقق)

بررسی برازش مدل اندازه‌گیری

این برازش به‌منظور بررسی روابط متغیرهای آشکار یا قابل‌اندازه‌گیری با متغیرهای پنهان مرتبط، در راستای تعیین روایی و پایایی پرسش‌نامه با استفاده از معیارهای کیفیت مدل صورت می‌گیرد (جدول شماره ۳).

جدول ۳: معیارهای کیفیت مدل

ابعاد و مؤلفه‌ها	آلفای کرونباخ ^۱	پایایی ترکیبی ^۲	متوسط واریانس استخراج‌شده ^۳
اجرایی و قضایی	۰,۸۹۷	۰,۹۲۳	۰,۷۰۷
اخلاق پاسخ‌گویی و شفافیت	۰,۸۴۷	۰,۸۹۸	۰,۶۸۹
ارزش‌ها و اصول	۰,۸۹۴	۰,۹۱۲	۰,۵۶۷
اقتصادی	۰,۹۰۱	۰,۹۳۸	۰,۸۳۴
اقدامات عملیاتی	۰,۸۲۹	۰,۸۷۶	۰,۵۴۱
اقدامات فنی	۰,۹۰۷	۰,۹۲۸	۰,۶۸۳
بازیگران	۰,۹۱۵	۰,۹۳۳	۰,۶۶۶
بین‌المللی	۰,۷۶۳	۰,۸۴۹	۰,۵۸۴
تحقیق و پژوهش	۰,۹۱۴	۰,۹۳۲	۰,۶۹۷
حقوقی	۰,۹۳۲	۰,۹۶۷	۰,۹۳۶
حکمرانی	۰,۸۳۷	۰,۸۹۲	۰,۶۷۴
رویه‌ها	۰,۸۵۸	۰,۹۰۹	۰,۷۷۳
ساختار	۰,۹۱۲	۰,۹۳۸	۰,۷۹۲
سازمان‌ها و نهادها	۰,۸۸۳	۰,۹۲۸	۰,۸۱
سیاست‌گذاری	۰,۶	۰,۷۷۲	۰,۴۷
سیاسی و امنیتی	۰,۸۶۹	۰,۹۰۵	۰,۶۵۷
فرایند	۰,۷۹	۰,۸۶۳	۰,۶۱۴
فرهنگی و اجتماعی	۰,۸۷۷	۰,۹۱۱	۰,۶۷۴
فنی	۰,۸۸۷	۰,۹۱۵	۰,۶۸۴
قانون اساسی	۰,۸۸۹	۰,۹۱۵	۰,۶۴۲
قوانین و مقررات	۰,۷۶	۰,۸۵۱	۰,۵۹۳

^۱Cronbachs Alpha

^۲Composite Reliability

^۳AVE : Average Variance Extracted

مدیریت و عملکرد	۰,۷۵۵	۰,۸۵۶	۰,۶۶۵
معاهده‌ها	۰,۹۰۱	۰,۹۲۴	۰,۶۷
مقررات	۰,۸۶۴	۰,۹۱۲	۰,۷۷۷
منابع	۰,۸۷۴	۰,۹۲۱	۰,۷۹۶
نیروهای بین‌المللی جهانی سازی	۰,۸۸۸	۰,۹۱۸	۰,۶۹۲
چهارچوب‌های تصمیم‌گیری	۰,۸۷۳	۰,۹۰۸	۰,۶۶۴
کنش‌ها	۰,۹۰۸	۰,۹۴۲	۰,۸۴۵

پایایی مدل

پایایی مدل اندازه‌گیری از ۳ دیدگاه بارهای عاملی، آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی (مشترک) بررسی می‌شود.

- بارهای عاملی: همان‌طور که در شکل ۳ مشاهده می‌شود همه بارهای عاملی بیشتر از ۰/۴ بوده و برآزش مناسب است. قابل‌ذکر است بار عاملی شاخص Q34 (صلاحیت اعمال حکمرانی) از بعد سیاست‌گذاری و مؤلفه «ارزش‌ها و اصول» با مقدار ۰,۳۸۲ کمتر از حدنصاب و از مدل حذف گردید. همچنین بار عاملی شاخص Q132 (فیلترینگ محتوی‌های اجتماعی) از بعد اقدامات عملیاتی و مؤلفه «فرهنگی و اجتماعی» با مقدار ۰,۳۵۸ کمتر از حدنصاب و از مدل حذف گردید.

- پایایی ترکیبی (مشترک): همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود پایایی ترکیبی (مشترک) همه عوامل بیشتر از ۰,۶ است که حکایت از پایایی مناسب مدل دارد.

- آلفای کرونباخ: همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، آلفای کرونباخ همه عوامل بیشتر از ۰,۷ است که حکایت از پایا بودن مدل دارد (نظربه این‌که پایایی ترکیبی «سیاست‌گذاری» بیشتر از ۰,۶ است، آلفای کرونباخ ۰,۶ نیز مناسب است).

روایی مدل

روایی مدل از دو دیدگاه روایی همگرا و روایی واگرا مورد بررسی قرار می‌گیرد. روایی همگرا (متوسط واریانس استخراج‌شده یا AVE): مقادیر همه عوامل در جدول شماره ۳ بیشتر از ۰,۴ است که حکایت از روایی همگرای مناسب مدل دارد.

بررسی برازش مدل ساختاری

این برازش، باید با استفاده از محاسبات بوت استرپینگ (خود راه اندازی) (شکل ۴)، به منظور ارزیابی روابط بین متغیرهای پنهان در سه معیار زیر صورت گیرد.

شکل ۳: تحلیل Bootstrapping مدل مفهومی (تحصیل محقق)

● طبق بررسی ضرایب معناداری Z (مقادیر t-values) (حاصل از نظر خبرگان)، مؤلفه «منابع» از بعد قوانین و مقررات، از روابط معناداری برخوردار نبوده ولی شاخص‌های آن، از روابط معناداری برخوردارند. سایر ابعاد و مؤلفه‌ها، از سطح معناداری مناسبی برخوردارند.

● معیار R Squares یا R² (ضریب تعیین): طبق بررسی ضریب تعیین (R²)، برازش مدل در این معیار، متوسط تا قوی ارزیابی می‌گردد.

● معیار Q²: باتوجه به بررسی معیار Q²، برازش مدل را در این معیار می‌توان متوسط تا قوی ارزیابی نمود.

بررسی برازش مدل کلی: معیار GOF

در بررسی به‌عمل آمده مشاهده می‌شود، مقدار برازش کلی مدل معادل ۰,۵۷۹ بوده و چون از ۰,۲۵ بیشتر است، برازش مدل را قوی ارزیابی می‌گردد.

• توصیف نتایج: براساس تجزیه و تحلیل کمی و کیفی گزاره‌های تحقیق مواردی به شرح زیر احصاء گردیده است:

• برخی از شاخص‌ها توسط نرم‌افزار SmartPLS، حذف گردید لذا، جدول شاخص‌ها اصلاح می‌گردد.

تمامی فرضیه‌های پژوهش تأیید شدند به جز فرضیه (قوانین و مقررات -> منابع) که با توجه به برآزش ضعیف رد شد.

۴. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

در بخش نخست اقدام به ارائه مقدمه و بیان مسئله؛ سپس مبانی نظری شامل تعاریف مربوط به طرح راهبردی، فضای سایبر، حکمرانی فضای سایبر و ... تشریح شد. در پایان این بخش نمودار خورشیدی به همراه ۱۰۵ شاخص احصاء شده که در قالب ۲۳ مؤلفه و ۵ بعد ساماندهی گردیده‌اند، ارائه شد. در ادامه روش‌شناسی تحقیق با اشاره به مواردی شامل نوع تحقیق (کاربردی - توسعه‌ای)، روش تحقیق (ترکیبی یا آمیخته یا کمی و کیفی) و اجرای تحلیل‌ها با استفاده از نرم‌افزار SmartPLS، جامعه آماری (هدف‌مند قضاوتی تا اشباع نظری) و ... اشاره شد. سپس تجزیه و تحلیل و یافته‌های تحقیق شامل اطلاعات جمعیت‌شناختی تحقیق (جمعاً ۳۴ نفر خبره شامل ۱۱ نفر دکتری، ۹ نفر دانشجوی دکتری، ۱۴ نفر کارشناس ارشد)، بررسی ابعاد و مؤلفه‌های طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل، بررسی برآزش مدل اندازه‌گیری با آلفای کرونباخ ۰,۸۱۲ که چون از ۰,۷ بالاتر است مورد قبول می‌باشد و حکایت از پایابودن مدل دارد، بررسی برآزش مدل ساختاری، بررسی برآزش مدل کلی: معیار GOF بررسی و ارائه شد و در نهایت نیز نشانگر آن است که کلیه فرضیه‌های تحقیق به جز یک فرضیه (منابع) مورد تأیید است.

الگوی مفهومی پژوهش

براساس بررسی و مطالعه پیشینه‌های تحقیق و همچنین مذاقه در ادبیات تحقیق که در بخش‌های پیشین ارائه گردیده است، کشورهای پیشرو در عرصه فضای سایبر، دارای نظام حکمرانی و به‌طور خاص در عرصه بین‌المللی آن هستند. در این میان کشور ایالات متحده

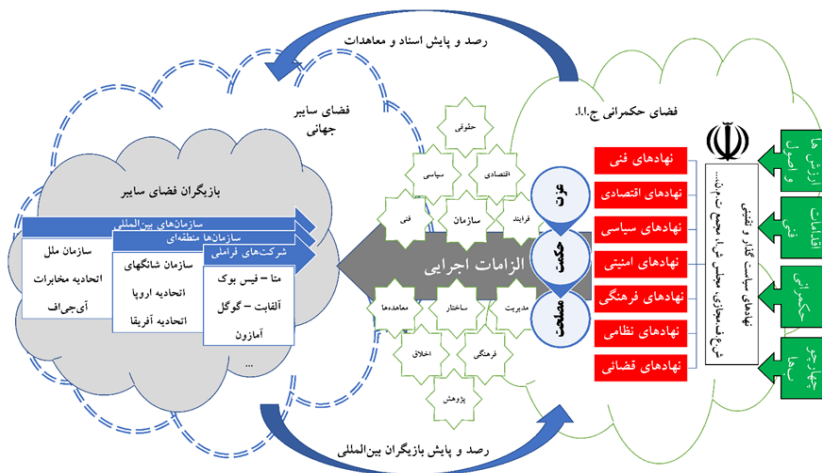
آمریکا با دارا بودن بیشترین سهم از شرکت‌های فراملی و چندملیتی در فضای سایبر و همچنین مالکیت نهادها و سازمان‌های تنظیم‌گر این فضا نظیر آی‌کان، به‌دنبال حفظ جایگاه و تسلط کامل بر فضای سایبر است و تقسیم و اشتراک‌گذاری مدیریت کلان فضای سایبر جهانی را در قالب نهادهای بین‌المللی نظیر سازمان ملل و اتحادیه بین‌المللی مخابرات به سود خویش نمی‌انگارد. در مقابل کشورهایی نظیر چین، روسیه و جمهوری اسلامی ایران به‌دنبال انتظام فضای سایبر در قالب مجامع بین‌المللی بوده و در این راستا حرکت می‌نمایند.

مطالعات تطبیقی انجام‌شده در پژوهش نمایانگر آن است که عمده کشورهای مورد مطالعه نظیر ژاپن، هند، اندونزی، فنلاند، استرالیا و غیره میل به سمت مدیریت جهانی فضای سایبری دارند و آمریکا و معدود کشورهای دیگر به‌دنبال در اختیار داشتن مدیریت و حکمرانی این فضا و بسط هرچه بیشتر هژمونی خود هستند. از سویی به‌طور خلاصه سه مفهوم در این عرصه قابل طرح است که عبارت‌اند از «حکمرانی از طریق فضای سایبری»، «حکمرانی در فضای سایبری» و «حکمرانی بر فضای سایبری» که مقصود پژوهش مورد آخر آن به معنی حکمرانی بر فضای سایبر است. به‌طور کلی کشورهای غربی به رهبری آمریکا معتقدند حکمرانی بر فضای سایبری عمدتاً حکمرانی در سطح فنی را در برمی‌گیرد و تأکید می‌کنند، آزادی ارتباطات و آزادی گردش اطلاعات در فضای سایبر نباید مختل گردد. با این حال، چین، روسیه و برخی کشورهای دیگر تصریح می‌کنند، تنظیم محتوا باید یکی از عناصر کلیدی حکمرانی بر فضای سایبر را تشکیل دهد و از حکمرانی بر فضای سایبری حمایت می‌کنند.

در ادامه بررسی بازیگران مهم بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی روشن ساخت که ایجاد ظرفیت‌های معظم ملی می‌تواند منجر به افزایش توان بازیگری در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی در فضای سایبری گردد؛ این ظرفیت‌ها شامل طیف گسترده‌ای شامل موضوعات فنی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی، فرهنگی، نظامی و غیره است که خروجی آن می‌تواند تولیدگر شرکت‌های فناورانه فضای سایبر، ساخت محتوای غنی اسلامی - ایرانی،

عملیات‌های بازدارنده سایبری، تصاحب کرسی‌های تصمیم‌گیری در نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی فعال در زمینه فضای سایبر، نشر جریان انقلاب اسلامی در سطح جهانی، تشکیل یگان‌های سایبری و رزمایش‌های مربوطه و غیره گردد.

با استخراج ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، عوامل الگوی مفهومی مشخص و برقراری روابط بین آن‌ها، الگوی راهبردی موردنظر طراحی گردید؛ نظربه پویایی فضای سایبر بین‌الملل، نمی‌توان نقطه پایانی برای حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل تصور نمود، لذا ضرورت دارد که الگوی راهبردی به‌صورت حلقه و چرخه فناپذیر طراحی گردد و این مهم، با تلفیق مراحل معماری مدنظر و حلقه تصمیم‌گیری «اودا»^۱ تحقق یافت و الگوی راهبردی نهایی براساس دو مرحله، «رصد و پایش بازیگران بین‌المللی» و «رصد و پایش اسناد و معاهدات» و دو فضای کلی سایبر جهانی و فضای حکمرانی ج.ا.ا. تدوین گردید. در ادامه الگوی مفهومی پژوهش براساس مطالب پیش‌گفته به شرح شکل ۴ ارائه می‌گردد.

شکل ۴: الگو حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل

در الگوی مفهومی پژوهش ارائه شده، دو فضای کلی متصور است؛ اولی فضای حکمرانی جمهوری اسلامی ایران که شامل ارزش‌ها و اسناد بالادستی ج.ا.ا است که نهادهای سیاست‌گذار کشور، نظیر شورای عالی فضای مجازی، مجمع تشخیص مصلحت نظام، مجلس شورای اسلامی و غیره بر پایه آن اقدام به تعیین خط‌مشی‌ها و جهت‌دادن به اقدامات و وظایف نهادهای مختلف عمل‌کننده در فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل شامل نهادهای فنی، اقتصادی، سیاسی، امنیتی، فرهنگی و نظامی می‌نمایند. فضای دوم مورد اشاره در الگو مربوطه، فضای سایبر جهانی است که با حضور بازیگران مختلف در سطوح «بین‌المللی» نظیر سازمان ملل متحد، اتحادیه بین‌المللی مخابرات و غیره و سطح «منطقه‌ای» نظیر سازمان همکاری‌های شانگ‌های و دیگر سازمان‌ها و در سطح «شرکت‌های فراملی» نظیر شرکت‌های متا (فیس‌بوک)، آلفابت (گوگل)، آمازون و غیره رده‌بندی شده است.

طبق الگوی مفهومی ترسیم‌شده (برگرفته از ادبیات پژوهش)، جمهوری اسلامی ایران جهت «حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل» که هدف اصلی پژوهش می‌باشد، با شناسایی بازیگران براساس رده‌بندی پیش‌گفته اقدام به فعال‌سازی حضور و نحوه تعامل با آن‌ها می‌نماید تا از رهگذر آن اعمال حکمرانی فضای سایبر در محیط بین‌الملل را تقویت و جایگاه کشور در این عرصه را ارتقا بخشد.

هدف اصلی پژوهش یعنی ارائه «طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل» براساس پاسخ‌های داده شده سؤالات فرعی، به انجام رسیده است. بدین منظور طرح راهبردی موردنظر ابتدا اقدام به رصد و پایش بازیگران عرصه فضای سایبر بین‌الملل و اسناد و معاهدات شکل‌گرفته می‌نماید و براساس نظام سیاست‌گذاری جمهوری اسلامی ایران بر پایه چهار مؤلفه «ارزش‌ها و اصول»، «اقدامات فنی»، «حکمرانی» و «چهارچوب‌های تصمیم‌گیری» و نیز براساس شاخص‌هایی که قبلاً ذکر آن رفته اقدام به سیاست‌گذاری در این عرصه می‌نماید. سپس در راستای تخصیص وظایف ملی مراجع ذی‌ربط نظیر شورای عالی فضای مجازی و مجلس شورای اسلامی اقدام به وضع قوانین و مقررات می‌نمایند.

سپس دستگاه‌های اجرایی حسب وظایف محوله در چهارچوب «الزامات اجرایی» با لحاظ مؤلفه‌های «مدیریت»، «معاهده‌ها»، «ساختار»، «فنی»، «سیاسی و امنیتی»، «فرهنگی» و اقتصادی اقدام به تعامل با بازیگران «بین‌المللی»، «منطقه‌ای» و «شرکت‌ها و نهادهای معظم فراملیتی» می‌نمایند.

همان‌گونه در بخش مبانی نظری مربوطه تشریح طرح راهبردی عنوان شد، طرح راهبردی «مدل منسجمی است که با تنظیم منطقی عوامل و مؤلفه‌های اصلی راهبردی، روابط بین آن‌ها را به بهترین شکل ممکن ترسیم نموده و چگونگی دستیابی به اهداف را میسر می‌سازد.» در ادامه بر همین اساس و نیز آن‌چه طرح راهبردی از منظر دانشگاه عالی دفاع ملی است، نسبت به ارائه آن اقدام می‌گردد.

طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل

طرح راهبردی، طرحی است که در آن بر مبنای ارکان جهت‌ساز (رسالت، اصول، مبانی، سیاست‌های کلی، اهداف کلان، چشم‌انداز) و باتوجه‌به عوامل محیطی، راهبردها و برنامه‌های اقدام، مشخص شده و الزامات تحقق آن تبیین و تجویز شده و روند تحقق آن کنترل و ارزیابی می‌گردد (دمیرچی لو، ۱۴۰۰، به نقل از قدیر نظامی‌پور، ۱۳۹۸). در ادامه براساس ساختار مصوب طرح راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی نسبت به ارائه آن اقدام خواهد شد.

ارکان جهت‌ساز (رسالت، چشم‌انداز، ارزش‌ها)

- رسالت (مأموریت): طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبری کشور در محیط بین‌الملل ارائه‌کننده راهبردهایی جهت اعتلای نقش حکمرانی جمهوری اسلامی ایران در عرصه بین‌المللی فضای سایبر در چهارچوب سیاست‌های کلی نظام شامل عزت، حکمت و مصلحت است.
- چشم‌انداز: نظام جمهوری اسلامی ایران به‌واسطه کاربست طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل نقش‌آفرینی جدی در سازمان‌های

بین‌المللی نظیر سازمان ملل متحد و اتحادیه مخابرات، پیمان‌های منطقه‌ای نظیر سازمان شانگهای را خواهد داشت.

● ارزش‌ها: طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل باتکیه بر روحیه جهادی و در نظر گرفتن جهانی شدن در فضای سایبری که مبتنی بر مبانی نظری و معرفت‌شناختی دین مبین اسلام و در حدود صلاحیت اعمال حکمرانی با رویکرد تعامل و حضور برای تغییر راهبردهای سازمان‌های بین‌المللی فضای سایبر با تأکید بر تفکر راهبردی و صیانت از خود و ارزش‌های خود در فضای سایبری عمل می‌نماید.

فرصت‌ها، تهدیدها، قوت‌ها و ضعف‌های اساسی

جهت تحلیل و تصمیم‌گیری پیرامون راهبردهای ارائه شده در طرح راهبردی حکمرانی فضای سایبری کشور در محیط بین‌الملل از الگوی سوآر بهره‌گیری شده است که در ادامه به شرح و بسط آن پرداخته می‌شود (جدول شماره ۴).

جدول ۴: الگوی راهبردی سوآر

محور	عوامل مؤثر
قوت‌ها	مبانی نظری و معرفت‌شناختی اولیه - سیاست‌های کلی نظام در فضای سایبر - پاسخگویی، مشروعیت و شفافیت - نحوه اعمال حکمرانی بر پایه مردم‌سالاری دینی - برخورداری از ابتکار عمل
فرصت‌ها	جهانی شدن فضای سایبر که می‌تواند فرصت نشر انقلاب اسلامی را در عرصه بین‌المللی فراهم نماید - مفهوم بردازی - عدم توانایی مدیریت، کلیت فضای سایبری توسط دولت‌های ملی - همکاری و مشارکت فعالانه و حداکثری ذی‌نفعان بخش دولتی، بخش خصوصی و بخش مدنی در سراسر دنیا - روابط اجزای درون حکومت و بخش‌های غیرحکومتی - مجموعه‌هایی از رویه‌ها، سیاست‌ها، توافقات و قراردادهای سرعت بالای تبادل اطلاعات - تعدد کانال‌های ارتباطی و اتصال - تعامل و همکاری در سطح بین‌المللی برای مبارزه با سلطه جهانی - گروه‌های غیردولتی و خارج از کنترل دولت‌ها در فضای سایبری - کاهش تفاوت قدرت میان بازیگران در فضای سایبر - رقابت در صحنه بین‌المللی فضای سایبری بین گروه‌ها و دولت‌ها - بازیگران مختلف مردمی، خصوصی و دولتی - ایجاد پیمان‌ها و معاهدات با کشورهای دوست - ایجاد اتحادیه‌های اطلاع‌رسانی (فضای سایبری) با سایر کشورها به‌ویژه کشورهای اسلامی
خواسته‌ها	جهاد در فضای سایبری و طول و عرض آن - تعامل و حضور برای تغییر راهبردهای سازمان‌های بین‌المللی

'SOAR

سوآر عبارت است از تحلیل نقاط قوت (Strengths)، فرصت‌ها (Opportunities)، خواسته‌ها و

آرزوها (Aspirations)، و نتایج مورد انتظار (Results) و ابزاری استراتژیک است.

و آرزوها	<p>فضای سایبر - صیانت از خود و ارزش‌های خود در فضای سایبری - هماهنگی در اتخاذ سیاست‌ها در سطوح ملی و فراملی - تربیت نیروی انسانی و تیم‌سازی در بخش‌های دولتی و خصوصی - یک‌صدای واحد قوی از داخل کشور در مسائل مهم بین‌المللی - حفظ جایگاه مناسب برای نمایندگی ایران در مجامع فراملی زمامداری اینترنت - راه‌اندازی دیپلماسی فعال سایبری در حوزه همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی - دستیابی به میثاق‌ها و مقررات بین‌المللی - ایجاد توازن در عرصه اطلاع‌رسانی بین‌المللی (فضای سایبری) - رفع کمبود مراکز مطالعاتی و پژوهشی فعال حکمرانی سایبری در کشور - نهادینه‌شدن توسعه پویا و پایدار علوم مرتبط با حکمرانی سایبری - استفاده از ظرفیت‌ها، قابلیت‌ها و توانایی‌های سیاسی، موقعیتی و فناوری به‌ویژه در حوزه ارتباطات - ایجاد شبکه ملی اطلاعات و اینترنت فراملی - همکاری و سرمایه‌گذاری مشترک در حوزه‌های دانش، فناوری و امور مربوط به امنیت شبکه‌های الکترونیکی و سامانه‌های اطلاعاتی و ارتباطی - ایجاد شرکت‌های معظم فراملی - لزوم شکستن هژمونی آمریکا در فضای سایبری - حفظ منافع و امنیت ملی - ایجاد فضای گفتگویی تازه نسبت به فضای سایبری - حفظ و صیانت از هویت و فرهنگ ملی - ایجاد بسیج سایبری - نگاه فرصت‌محور در استفاده از ظرفیت‌های فضای سایبری در جهت تسهیل خدمت‌رسانی، عدالت، هم‌افزایی، شفافیت، توسعه اقتصادی و اجتماعی - قدرت تعامل با دیگر کشورها در جهت شکل‌دهی به قواعد و قوانین مرتبط با فضای مجازی در عرصه جهانی</p>
پیامدها	<p>صلاحیت اعمال حکمرانی - حمایت از بزه‌دیدگان در برابر جرائم سایبری و حق دفاع مشروع - اعمال قوانین حاکمیت در فضای سایبر - هنجارها، قوانین، اسناد و معاهدات در فضای سایبر - حقوق حاکم بر جنگ سایبری - حقوق بین‌الملل حاکم بر توسل به زور از سوی کشورها - استیفای حقوق و منافع ملی در عرصه فضای سایبر بین‌المللی - سازوکار و خط‌مشی‌گذاری تسهیل‌کننده - مکانیزم‌های دستیابی به اهداف خط‌مشی - زیرساخت‌های ارتباطی، دفاع، انرژی، حمل‌ونقل، کشاورزی، بهداشت و اقتصادی در فضای سایبر - همکاری همه‌جانبه بین‌المللی میان همه ذی‌نفعان - مأموریت سازمان‌ها و مجامع بین‌المللی فعال در فضای سایبر - تشویق به مشارکت فعالانه در تمامی کنفرانس‌ها، فروم‌ها و رویدادهای علمی بین‌المللی مرتبط با «امنیت اطلاعات» - ترویج و توسعه استانداردهای اینترنتی - ایجاد و تقویت زیرساخت‌های ارتباطی، دفاع، انرژی، حمل‌ونقل، کشاورزی، بهداشت و اقتصادی در فضای سایبر - رویکرد باز و ایجابی همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی - برنامه‌ریزی و آمادگی برای مواجهه با چالش‌های متأثر از فضای سایبری - کنش و واکنش‌های فردی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی در فضای سایبری - شکاف بین وضع موجود با وضع مطلوب</p>

جمهوری اسلامی ایران در حکمرانی فضای سایبر در محیط بین‌الملل، فاصله زیادی با وضع مطلوب آن دارد؛ لیکن با عنایت به نقاط قوت آن که بر پایه توحید و اصول انقلاب اسلامی است، می‌تواند به سرعت خلأ موجود را پر نماید و با قدرت در عرصه بین‌المللی فضای سایبر ایفای نقش نماید. برخی از نقاط قوت در تحلیل سوار بخش قبل ارائه شد که اهم آن «نحوه اعمال حکمرانی بر پایه مردم‌سالاری دینی» نظام جمهوری اسلامی ایران

است که می‌تواند منجر به تولید قدرت درون‌زا بر پایه مشارکت عموم ملت در ابعاد مختلف حکمرانی فضای سایبری کشور در محیط بین‌الملل گردد.

راهبردهای مناسب اصلی و جایگزین (تجویزی)

- استفاده از ظرفیت بالای مشارکتی مردمی در تولید محتوای غنی فضای سایبر در پهنه بین‌المللی
- تعامل مؤثر با کشورهای دوست به‌ویژه کشورهای اسلامی جهت تأسیس مراکز راهبری و عملیاتی فضای سایبر
- نشر مبانی و اصول انقلاب اسلامی در عرصه بین‌المللی و اخلاق‌گرایی در فضای سایبر استفاده از ظرفیت‌های تجارتي و اقتصادی فضای سایبر
- ایجاد و استفاده از زیرساخت عرصه‌های جدید فناوری نظیر متاورس، ارزهای دیجیتال و ...
- دستیابی به تبادلات فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، امنیتی و حقوقی در عرصه بین‌الملل با رعایت صیانت از هویت ملی و دینی
- مشارکت در تدوین اسناد و معاهده‌های بین‌المللی و منطقه‌ای فضای سایبر
- نفی سلطه و مقابله با هژمونی آمریکا و کشورهای غربی و سلطه‌جو در حوزه زیرساختی فنی و مدیریتی فضای سایبر

پیشنهادها

براساس نتایج حاصل از پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه می‌گردد:

- (۱) تشکیل واحدی ذیل شورای عالی فضای مجازی جهت حکمرانی فضای سایبر کشور در محیط بین‌الملل
- (۲) تقسیم کار ملی در فضای سایبری کشور در محیط بین‌الملل بدین مفهوم که سازمان‌ها و نهادهای عمل‌کننده در فضای سایبر جمهوری اسلامی ایران به‌صورت تکی یا مشارکتی در جلسات نهادها و تدوین اسناد و معاهدات مشارکت داشته باشند.

- ۳) بازنگری و بررسی سیاست‌های مرتبط با حکمرانی فضای سایبر در محیط بین‌الملل به صورت دوره‌ای و حداکثر ۱۰ ساله
 - ۴) مقابله مؤثر با اقدامات یک‌جانبه‌گرایانه ایالات متحده آمریکا و کشورهای غربی (نظام سلطه) در دو حوزه فضای سایبری: ۱- حوزه فنی - زیرساختی و ۲- حوزه مدیریتی
 - ۵) تدوین دقیق مبانی نظری و معرفت‌شناختی در عرصه حکمرانی فضای سایبر
 - ۶) تربیت نیروی انسانی در بخش‌های دولتی و خصوصی برای حضور در عرصه حکمرانی فضای سایبری و مشارکت در نهادهای بین‌المللی
 - ۷) تدوین راهبردهای حضور ج.ا.ا. در تعاملات بین‌المللی فضای سایبر
- در طی پژوهش، مواردی مشاهده شد که می‌تواند زمینه مطالعاتی مناسبی برای پژوهش‌های آتی باشد:

- ۱) تبیین حکمرانی فضای سایبری کشور در محیط بین‌الملل
- ۲) ترسیم نقشه مقابله با نظام سلطه با مشارکت در قانون‌گذاری و نقش‌آفرینی در عرصه فضای سایبر بین‌المللی
- ۳) رویکرد اخلاق‌مدار و عادلانه در حکمرانی فضای سایبر بین‌الملل
- ۴) نگاهت‌هنجارها، قوانین، اسناد و معاهدات در فضای سایبر حکمرانی فضای سایبر و رابطه آن با حقوق حاکم بر جنگ سایبری

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- مقام جعفری، افشین؛ غلامعلی، علی و درخشان، هدایت‌اله (۱۴۰۲). قواعد و مقررات حقوقی در فضای سایبر و دعاوی حقوقی جمهوری اسلامی ایران. سیاست دفاعی، ۱۰۹-۱۲۶.
- دمیرچی لو، مجتبی (۱۴۰۰). طرح راهبردی دیپلماسی مجازی جمهوری اسلامی ایران (پایان‌نامه

- دکتری). دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- رامک، مهراب. (۱۳۹۸). *الگوی راهبردی همکاری‌های بین‌المللی برای ارتقاء امنیت فضای مجازی بر اساس منافع ملی جمهوری اسلامی ایران و با رویکرد مبارزه با جرائم سایبری* (پایان‌نامه دکتری). دانشگاه عالی دفاع ملی.
 - سجادی‌پور، سید محمدکاظم (۱۳۸۹). *فضای مجازی و امنیت بین‌المللی؛ ماهیت و چالش‌ها*.
 - سلطانی نژاد، احمد؛ موسوی شقایب، مسعود؛ و اسدی نژاد، الهام (۱۳۹۲). *تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در دهه ۱۳۸۰*. *پژوهشنامه علوم سیاسی*، (سال هشتم شماره ۲ (پیاپی ۳۰، بهار ۱۳۹۲))، ۷۹-۱۱۲. بازیابی از magiran.com/p1146409
 - شعبانی، یحیی (۱۳۹۸). *حکمرانی فضای سایبری در کشور آلمان*. تهران: پژوهشگاه مرکز ملی فضای سایبری - گروه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
 - شورای عالی فضای مجازی (۱۴۰۱، ۱۱ مه). *سند راهبردی جمهوری اسلامی ایران در فضای مجازی*. تهران: شورای عالی فضای مجازی.
 - صدیق بنای، هلن (۱۳۸۵، ۲۸ شهریور). *مفاهیم: فضای سایبر چیست؟*. بازیابی ۴ فروردین ۲۰۲۲، از <https://www.hamshahrionline.ir/news/4411>
 - عاملی، سعیدرضا (۱۳۹۷الف). *الگوی حکمرانی دوفضایی*. انتشارات امیرکبیر.
 - عاملی، سعیدرضا (۱۳۹۷ب). *فلسفه فضای مجازی*. انتشارات امیرکبیر.
 - غلامی، رضا و پورحیدر، احمد (۱۴۰۰). *الگوی شش ضلعی حکمرانی فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران برای بازه زمانی پنج ساله*. *دو فصلنامه علمی آینده پژوهی ایران*، (۱)، ۲۶-۱.
 - فیروزآبادی، سیدابوالحسن و آزادی احمدآبادی، جواد (۱۳۹۹). *تحلیل پیشینه حکمرانی فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران*. *دو فصلنامه علمی دانش سیاسی*، (شماره دوم (پیاپی ۳۲))، ۵۹۸-۵۶۳.
 - قنبری، سمیه (۱۳۹۹). *دیپلماسی سایبری روسیه برای تحول در رژیم حکمرانی فضای مجازی*. *فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، (۱۰۹)، ۱۷۴-۱۴۰.
 - کشاورز، حسن؛ حمدیه، حسین؛ مرادی، محمدرضا؛ عبادی، محمدهادی؛ عادلی، داود و فرخی، محمدحسن (۱۴۰۱). *الگوی مشارکت جمهوری اسلامی ایران در نظام حاکمیتی بین‌المللی فضای سایبر* (پایان‌نامه دکتری). دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشگاه عالی دفاع ملی.
 - کیان‌خواه، احسان (۱۳۹۷). *چالش‌های راهبردی حکمرانی با گسترش فضای سایبر*. *فصلنامه علمی امنیت ملی*، (۳۴).
 - محمدی، حافظ (۱۳۹۹، ۲۰ آبان). *چالش‌های حکمرانی فضای مجازی و ارائه راهکارها برای جمهوری اسلامی ایران*. مقاله ارائه شده در دومین همایش ملی حکمرانی اسلامی.
 - مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری. (۱۳۹۹، ۶ مرداد). *گزارش نشست حکمرانی سایبری و*

راهبرد جمهوری اسلامی ایران. تهران: مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری

- نگاهی متفاوت به سایبر. (۱۳۹۱، ۲ دی). بازیابی ۴ فروردین ۲۰۲۲، از

<https://paydarymelli.ir/fa/news/1055/>

ب. منابع انگلیسی

- b Hashim, Mohd Shamir. (2011). Malaysia's National Cyber Security Policy: The country's cyber defence initiatives. Presented at the Second Worldwide Cybersecurity Summit (WCS), IEEE.
- Taylor, Emily; & Hoffmann, Stacie. (2019). *EU-US Relations on Internet Governance*. Chatham House, The Royal Institute of International Affairs.